

Dr. sc. Jadranka DABOVIĆ ANASTASOVSKA, UDK 347.441
redovni profesor 366.542

Pravni fakultet „Justinijan Prvi“

Pregledni znanstveni rad

Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“ Skopje,

Rad stigao: 5. svibnja 2025.

sudac Ustavnog suda Republike Sverna Makedonije

Rad prihvaćen: 3. lipnja 2025.

jadranka_dab@yahoo.com

Dr. sc. Valentin PEPELJUGOSKI,

redoviti profesor Pravnog fakulteta

Američki univerzitet na Evropa, „FON“ Skopje

vpepeljugoski@unet.com.mk

KAKO “BALKANSKI” BOJKOT MALOPRODAJNIH LANACA I EUROPSKI PROPISI O NEPOŠTENIM TRGOVINSKIM PRAKSAMA U LANCIMA DOBAVLJANJA UTJEČU NA PRAVA POTROŠAČA I SLOBODU UGOVARANJA?

Sažetak: U ovom radu autori ispituju odnos između načela slobode ugovaranja i različitih mjera za sprječavanje nekontroliranog rasta cijena osnovnih proizvoda u zemljama naše regije (pod našom regijom mislimo na zemlje bivše jugoslavenske Federacije). Autori analiziraju razdoblje od siječnja 2025. i mjere ograničenja cijena i marži za određene proizvode i usluge, koje su zemlje naše regije usvojile nakon “balkanskog bojkota trgovačkih lanaca”. Paralelno s tim, rad analizira provedbu pravnih propisa EU, radi osiguranja poštenih poslovnih praksi u lancu opskrbe poljoprivrednim i prebrambenim proizvodima, gdje se velikim trgovačkim lancima daju nove odgovornosti. U Republici Sjevernoj Makedoniji, provedba propisa EU o poštenim poslovnim praksama u lancima opskrbe predstavlja se kao način postizanja nižih cijena osnovnih proizvoda za potrošače.

Što se dogodilo krajem 2024. i početkom 2025. godine na tržištu poljoprivrednih, prebrambenih i drugih osnovnih proizvoda (koji čine tzv. potrošačku košaricu) u većini balkanskih zemalja? Može se prepoznati nekoliko povezanih okolnosti: iznimno brzi porast cijena poljoprivrednih, prebrambenih i osnovnih proizvoda - i vrijednosti potrošačke košarice; potrošači su organizirali bojkot velikih supermarketa; vlade su fiksirale cijene određenih proizvoda i usluga; neke zemlje su donijele nove ili izmijenile postojeće zakone kako bi osigurale poštenu poslovnu praksu; pojačan nadzor od strane tržišnih i drugih inspeksijskih tijela; povećana aktivnost tijela/komisija za zaštitu tržišnog natjecanja; veća pozornost posvećena je financijskoj disciplini; te su se dogodile promjene u poreznoj i carinskoj politici. Svi ovi događaji i njihov utjecaj na osnovna načela ugovornog prava u tržišnom gospodarstvu, na zaštitu tržišnog natjecanja i na zaštitu prava potrošača, inspirirali su autore na pisanje ovog rada.

Rad je podijeljen u sedam dijelova. U uvodu autori objašnjavaju motiv pisanja rada i složenost situacije koja je nastala u našoj regiji, uvjetovanu djelovanjem različitih čimbenika, kao i moguća rješenja za dugoročno rješavanje problema. U sljedećim dijelovima rada autori raspravljaju o karakteristikama modernog ugovornog prava. Zatim se bave problemom ograničavanja slobode ugovaranja, kao jednog od najvažnijih načela ugovornog prava, koje proizlazi iz autonomije volje. Autori ispituju granice slobode ugovaranja u propisima za zaštitu poštenih trgovačkih praksi u lancu opskrbe poljoprivrednim i prebrambenim proizvodima. Također raspravljaju što ti propisi znače za tržišno gospodarstvo i slobodno natjecanje, kao i o mjerama državnog intervencionizma ograničavanjem cijena i marži određenih proizvoda, te kada su takve mjere opravdane i dopuštene. Cilj je ukazati na to da zakonom propisana ograničenja načela slobode ugovaranja mogu dovesti do ostvarenja drugih važnih načela ugovornog prava: jednakosti ugovornih stranaka, načela savjesnosti i poštenja te zabrane zlonporabe prava. Autori također ističu da je takozvani “balkanski bojkot velikih tržnica” izazvao određene reakcije i države i trgovaca.

U Zaključnim napomenama autori opisuju kratkoročna iskustva u Republici Sjevernoj Makedoniji s primjenom novih propisa za zaštitu poštenih trgovinskih praksi, prava tržišnog natjecanja i prava potrošača. Također, u zaključnim napomenama autori ukazuju koja tijela u zemljama regije mogu i trebaju biti maksimalno angažirana u ispunjavanju svojih zadataka i ovlasti kako bi pomogla u smanjenju, ako ne i potpunom zaustavljanju, rasta cijena.

Ključne riječi: ugovorno pravo, sloboda ugovaranja, poštena trgovinska praksa, jednakost ugovornih stranaka, tržišno natjecanje, nadzorna tijela, trgovci u lancu opskrbe, prava potrošača

1. Uvodna riječ

Autori, koji su po struci pravnici, a bave se ugovornim pravom, pravom tržišnog natjecanja i zaštitom potrošača, problem rasta cijena osnovnih proizvoda promatraju kroz prizmu pozitivnog ili negativnog utjecaja javnog prava na privatnopravne odnose.¹ Polazna hipoteza istraživanja je tvrdnja da određene pravne mjere i vremenski ograničeni državni intervencionizam na cijene i marže² dovode do toga da se, na štetu načela slobode ugovaranja, osigurava provedba drugih važnih načela ugovornog prava, načela zabrane zlouporabe prava, načela savjesnosti i poštenja, ravnopravnost subjekata ili jednak pravni položaj dobavljača i kupaca (ugovornih strana) u lancu opskrbe, a istovremeno se postižu niže cijene za potrošače (koji su posljednji kupci ili najslabija karika u ugovoru o prodaji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u ovom lancu opskrbe). Dio radne hipoteze je tvrdnja da pravila sadržana u pravu potrošača, u pravu tržišnog natjecanja, doista predstavljaju ograničenje slobode ugovaranja, čiji je cilj zaštititi slabiju stranku u ugovornim odnosima (osigurati ravnopravnost ugovornih stranaka), zabraniti stvaranje monopola, zabraniti usklađivanje trgovačkih praksi ili zabraniti zlouporabu prava i ostvarivanje koristi putem nepoštenih poslovnih praksi, te da je to opravdano legitimno ograničenje slobode ugovaranja u modernom ugovornom pravu. Ograničenje slobode ugovaranja oduvijek je bio i danas jest javni poredak. Javni poredak uključuje ustav, zakone, međunarodne propise i sve ostale pravne propise koje donose legitimna tijela i takozvana moralna pravila (dobre poslovne prakse) i to predstavlja ograničenje slobode ugovaranja, sve dok ugovorne strane ne krše javni poredak, mogu potpuno slobodno ugovarati svoja prava i obveze. Veliki broj zakonskih mjera koje ograničavaju slobodu ugovaranja najčešće vode do postizanja drugih legitimnih ciljeva, dovode do zaštite slabije ugovorne strane (stranke koja nema dovoljno informacija ili ima slabiju pregovaračku moć), jednakosti ili jednakog tretmana ugovornih subjekata, omogućuju funkcioniranje tržišnog gospodarstva, potiču održivi razvoj, zelenu tranziciju i slično.

¹ Autori namjerno ne uključuju razdoblje državnog intervencionizma u slobodi ugovaranja tijekom pandemije Covida i širenja energetske krize, jer bi to zahtijevalo monografsko djelo s velikim brojem stranica. Fokus interesa je na događajima u regijama nakon siječnja 2025. U Republici Sjevernoj Makedoniji ovo je razdoblje stupanja na snagu zakonskih propisa za zaštitu poštenih trgovačkih praksi u lancu opskrbe poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima. Poljoprivredni i prehrambeni proizvodi čine glavni dio potrošačke košarice, te stoga rad analizira te zakonske propise onako kako ih je usvojila EU i kako ih je implementirala Republika Hrvatska, jedna od novijih članica EU, a ujedno i zemlja koja je, uz Republiku Sloveniju, jedina usvojila te propise ranije od naše zemlje, Republike Sjeverne Makedonije. Ostale zemlje kandidatkinje za članstvo u EU morat će to učiniti u nadolazećem razdoblju.

² Marža je omjer razlike između konačne cijene proizvoda ili usluge i kupovne cijene. Stoga ne predstavlja zaradu jer uključuje i druge troškove povezane s prodajom proizvoda ili usluge. Stoga marža mora pokriti brojne druge troškove, a mora uključivati i dobit.